

CHET TIL O'QITISHNING TA'LIMSHUNOSLIK ASOSLARI

Mustaeva Gulдора Salokhiddinovna,
Toshkent davlat transport universiteti

Annotatsiya

Maqolada Barcha fanlarda o'qitish nazariyalari ta'limshunoslik didaktika faniga asoslanishi, undan ilmiy "ozuqa" olishi, .Chet til o'qitish, uning ta'limshunoslikka asoslanaishi, didaktik prinsiplar, uning chet til o'rgatishga tatbiq etilishi masalasi taxlil etilgan.

Tayanch so'zlar: chet til o'qitish metodlari, prinsiplari, Metodika, mohiyat, e'tibor, xususiy, ta'limshunoslik, ilmiy-amaliy, lingvodidaktika.

Barcha o'quv predmetlarini o'qitish nazariyalari ta'limshunoslik (didaktika) faniga asoslanishi, undan ilmiy "ozuqa" olishi shub hasiz holdir. Chet til o'qitish ham ta'limshunoslikka asoslanadi. Birinchi navbatda, didaktik prinsiplarning chet til o'rgatishga tatbiq etilishi masalasi ko'ndalang turadi (chet til o'qitish metodlari va prinsiplariga bag'ishlangan V bobda bu mavzu mufassal yoritiladi). Metodika mohiyat e'tibori bilan, avvalo, xususiy ta'limshunoslik sanaladi, ikkinchi tarafdin, aniq biror chet tilni o'qitishga taqqoslaganda u umumiy metodika fani hisoblanadi. Umuman tillarni o'qitishga doir ilmiy-amaliy muhazalar yig'indisi lingvodidaktikani fan sifatida shakllantiradi ta'limshunoslik termini, 1960-yillar oxirida Pedagogika fanlari akademiyasi qoshidagi Milliy maktablarda rus tili o'qitish ilmiy tadqiqot instituti jamoasi tomonidan chop etilgan asarlarda uchray boshlagan). Didaktika ta'limning umumiy nazariyasi, metodika muayyan oquv predmetini oqitish ilmi, lingvodidaktika tillarni o'qitish umumiy nazariyasi, lingvometodika aniq bir til (o'zbek tili, rus tili, ingliz tili, arab tili)ni o'qitish ilmi sifatida farqlanadi. Didaktik qonun-qoidalarni chet til oqitishga moslab tatbiq etish yo'llarini yoritish maqsadida, eng avvalo, "chet til sini o'rganishda ham o'quvchi nutq faoliyati bilan mashg'ul holadi. Ushbu tillarda shaklangan nutq ko'nikma va malakalari lufayli boshqa fanlar va sohalarga oid bilimlar (axborotlar) o'zlashtiriladi. Akad. L. V. Shcherba so'zi bilan aytganda, til o'quv predmetlari muloqot (kommunikativ) vazifasini bajaradi. Maktab sharoitida ona tili o'qitish o'zga tillarni o'rgatishdan shu bilan sezilarli farq qiladiki, tillarning kommunikativ funksiyasi va ta'limiy-tarbiyaviy ahamiyati, umuman qaralganda, barchasiga tegishli, biroq bunday funksiyalarning bajarish me'yori har bir tilda turlicha. Mas. "Ona tili" o'quv predmeti ni o'rganish chog'ida o'quvchilar uchun uning kommunikativ va ta'limiy-tarbiyaviy funksiyalari bir xilda ro'yobga chiqadi. Chet tilda esa muloqot, amaliy qo'llanish yetakchi funksiya bajaradi, ta'lim va tarbiya vazifalari unga bog'liq holda ro'yobga chiqadi. Chunki ona tilini o'quvchi maktabgacha amaliy egallaydi. Endi ona tilida yozuv va o'qish malakalari shakllanadi va og'zaki nutq malakalari takomillashtiriladi. Ta'limiy tomoni (til nazariyasi asoslari sistematik kursi) maxsus e'tibor bilan o'rgatiladi. Ikkinchi tilda ham amaliy malakalar avval qisman (yoki yetarli) hosil qilingan, nazariy bilimlar, albatta, ona tilidagidan kamroq hajmda bayon etiladi. Chet til o'rgatishda esa har bir ish boshidan boshlanadi, kommunikatsiyaning butunlay yangi lisoniy sistemasi shakllantiriladi. Ta'lim berishga mo'ijallangan qoidalar (oddiy nazariy bilimlar) amaliy ko'nikma va malakalarni egallashni tezlatish (intensifikatsiya) va yengillatish (optimizatsiya) maqsadlariga bo'ysundiriladi. Amaliy maqsadning ro'yobga chiqishi bevosita ta'lim-tarbiyaga o'z ta'sirini o'tkazadi, o'quv jarayonidagi nutqni amaliyot (kommunikatsiya)da axborot olish berish birlamchi vazifaga aylanadi. Tillarning asosiy o'quv maqomidagi yana bir xususiyati shundaki, ona tili tajribasi ikkinchi til

o'rganishda, so'ngra ularning ikkovi chet tilni egallashda ijobiy va salbiy ta'sir ko'rsatadi. Mavjud ko'nikmalarning yangi hodisani o'zlashtirishga salbiy ko'chishi (interferensiya) ko'proq kuzatiladi. (Ruhshunoslik asoslari“da mazkur masala kengroq tariflangan.) Ta'limshunoslikda o'quv predmetini nima uchun (qanday maqsadda), nimani (ta'lim mazmunini), qanday qilib (metod va prinsiplar) va kimga (o'quvchiga) o'rgatish muammolari tadqiq etiladi. Ta'lim maqsadi ijtimoiy munosabatlar sistemasi (jamiyat)- ning buyurtmasidan kelib chiqadi. Fanshunoslikda, shuningdek, ta'lim shunoslikda ham maqsad tasavvurdagi faraziy natijadir. Kelajak kishisini oldindan tasavvur etish bilangina ta'limning maqsadi belgilanadi. Chet til o'qitish maqsadlari shaxsning atroflicha rivojlanishi doirasi bilan chegaralanadi. Ushbu vazifalardan kelib chiqib, chet til o'qitishdagi amaliy (kommunikativ), umumta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlar kuzatiladi (III bobga qarang). O'qitish nazariyasining navbatdagi masalasi ta'lim mazmuni mavzusiga tegishlidir. Ta'limshunoslik qoidalariga ko'ra, chet til o'qitishning xususiyatlariga monand ta'lim mazmuni aniqlanadi. Ilmiy izlanishlar ko'rsatishicha, chet til ta'limi mazmuni nutq malakalari, nutq mavzusi va til materialidan tarkib topadi (IV bobga qarang). O'qitish metodlari va prinsiplari ta'limshunoslikda ishlab chiqilgan. Chet til o'rgatishda ular o'ziga xos usulda tatbiq etiladi (V bobni o'qing). Nihoyat, chet til metodikasi ta'lim jarayonining asosiy ishtirokchilari — muallim va o'quvchi faoliyati to'g'risidagi ta'limshunoslik yutuqlaridan foydalanadi. Dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil etish yuzasidan metodik qonun-qoidalar ishlab chiqiladi. Didaktik ma'lumotlar bunda asos bo'ladi (XVI, XIX boblarga qarang). Chet til o'qitish metod va prinsiplari, ushbu mavzu muqaddimasida ta'kidlanganidek, ta'limshunoslikka asoslanib yaratiladi. Bu o'rinda yetakchi didaktik prinsiplardan hisoblanuvchi ongillilikni qisqacha sharhlash maqsadga muvofiqdir. Ongillilik prinsipi fan asoslarini o'qitadigan o'quv predmetlariga yaqinroq turadi. Biroq, chet til o'quv predmetini o'rgatish ham bu prinsipni chetlab o'ta olmaydi. Chet til o'rgatish tajribasida va chop etilgan ilmiy manbalarda ongillilik prinsipi talqinida asta-sekin evolutsion o'zgarishlar yuz berdi. O'tgan asrning 40- yillar oxiri va 50- yillar davomida chet tilda ongillilik bilim va nazariy materialning sistema sifatida o'rganilishi targ'ib qilindi. O'sha davrda chiqqan metodik qo'llanmalar mazmuni shundan dalolat beradiki, chet til grammatik, leksik va fonetik materiallari birinchi navbatda muvofiq nazariy qoidalar orqali taqdim etilar edi, mashg'ulotlar bilim berish niyatida o'tkazilar edi. O'tgan asrning 50-yillar oxiri va 60 -yillar boshlanishiga kelib, ongillilik metodistlar tomonidan butunlay boshqacha talqin etila boshlandi. Chet til o'rganishda mazmun birlamchi, shakl esa ikkilamchi qilib qo'yildi. Oldin og'zaki va yozma matnni tushunib, keyin undagi til hodisalariga diqqatni qaratmoq zaruriyati tashviq qilindi. Shakl intuitiv holda, ong ishtirokisiz o'rganilishi mumkin, degan metodik yo'l tutildi. Ongillilik prinsipi, ko'rinib turibdiki, chet tilda nutq mazmunini tushunish bilan bog'lanmoqda. Aslida esa nutqni egallash jarayoni hisobga olinmagan. Oltmishinchi yillarning ikkinchi yarmida chet tilni ongli o'rganish o'quvchilar tomonidan nutq mazmunini tushunish hamda nutqning tarkibiy qismidagi til birliklarini anglab yetish ilmiy tarzda asoslab berildi. Ushbu ilmiy talqinga ko'ra, ayrim zaruriy qoidalar, ya'ni nazariyaning elementlari amaliy maqsadni ko'zlab bayon etiladi va tilni o'rganish jarayonini tezlashtiradi va o'quvchilarga osonlik tug'diradi. Ongillilik prinsipi zaminida ishlab chiqilgan ongli-qiyosiy metod ta'kidlab o'tilgan uchala metodik yonda shishda ham qator o'zgarishlar bilan saqlanib kelinadi. Hozirgi metodikada qiyoslash o'quvchilar tomonidan emas, balki ularning til tajribasini hisobga olgan holda darslik va dastur tuzuvchi metodistlar va o'qituvchilar tarafidan amalga oshiriladigan metodik tadbirdir. Darsda o'quvchi chet til hodisasini anglab oladi, biroq tillarni qiyoslash bilan band etilmaydi („Tilshunoslik asoslari“ga qarang). Chet til o'qitishning

metodologik, ruhshunoslik va talimshunoslik asoslarini o'rganish, uning tilshunoslik asoslari ham mavjudligidan dalolat beradi.

References:

1. Jamol Jalolov. Chet til o'qitish metodikasi. Toshkent - 2012
2. Мустаева Г. С. РАЗВИТИЕ КУЛЬТУРЫ ОБЩЕНИЯ НА ОСНОВЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА: Гульдора Салахиддиновна Мустаева, Кандидат филологических наук, и. о. доцента кафедры иностранных языков Ташкентского государственного университета путей сообщения //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2021. – №. 2-Махсус сон. – С. 332-336.
3. Мустаева Г. С. РАЗВИТИЕ КУЛЬТУРЫ ОБЩЕНИЯ НА ОСНОВЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА: Гульдора Салахиддиновна Мустаева, Кандидат филологических наук, и. о. доцента кафедры иностранных языков Ташкентского государственного университета путей сообщения //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2021. – №. 2-Махсус сон. – С. 332-336.
4. Mustaeva G., Kurbanova M., Mamajanova G. THE PLACE AND ROLE OF USING PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN LEARNING ENGLISH //Uzbek Scholar Journal. – 2022. – Т. 9. – С. 191-193.
5. Mustaeva G., Kurbanova M., Mamajanova G. Uzbek Scholar Journal, 2022 //The place and role of using pedagogical technologies in learning english.
6. EXPERIMENTAL DETERMINATION OF FORCES THROUGH MEASUREMENTS OF STRAINS IN THE SIDE FRAME OF THE BOGIE.//Transport Problems: an International Scientific Journal, 2021
7. Formation of the freight trains with a fixed train schedule // E3S Web of Conferences, 2021
8. ON COGNITIVE MECHANISM OF FORMATION OF THE IMAGE OF A SPONTANEOUS COMPARISON (ON A MATERIAL OF THE FRENCH LANGUAGE)// Иностранные языки в Узбекистане, 2018
9. Репрезентация денотатов существительного homme в позиции ядра сравнения// Вестник Московского государственного областного ..., 2018
10. TYPOLOGY OF ACTUALIZATION OF NOUN DENOTATS IN SPONTANEOUS FIGURATIVE COMPARISONS (on the example of femme and homme nouns)
11. Ziyayev K.Z., Ismailova Sh.B., „ The method of determining traffic intensity in urban conditions by means of a test, Academic research in educational sciences(2022), volume 3
12. Ziyayev K.Z., Abdurazzokov U.A., Ismailova Sh.B., Transportation problems of modern cities and ways to solve them, Uzbek Scholar Journal, volume 9(2022)
13. Ziyayev K.Z., Abdurazzokov U.A., Ismailova Sh.B., A modern way to improve transport efficiency and traffic safety, Uzbek Scholar Journal, volume 9(2022)
14. Умарова, Р. Ш. (2019). Основы духовно-нравственного воспитания молодежи в трудах Абу Райхана Беруни. Проблемы науки, (4 (40)), 56-57.
15. Умарова, Р. Ш. (2020). Натурфилософия Абу Райхана Бируни. Вестник науки и образования, (4-1 (82)), 35-37.
16. Umarova, R. S. (2019). Fundamentals of spiritual and moral education of youth in the works of Abu Rayhan Beruni. Problems of science, no. 4 (40).
17. Мустаева Г. С. РАЗВИТИЕ КУЛЬТУРЫ ОБЩЕНИЯ НА ОСНОВЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА: Гульдора Салахиддиновна Мустаева, Кандидат филологических наук, и. о. доцента кафедры иностранных языков Ташкентского государственного университета путей сообщения

- //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2021. – №. 2-Махсус сон. – С. 332-336.
18. Мустаева Г. С. РАЗВИТИЕ КУЛЬТУРЫ ОБЩЕНИЯ НА ОСНОВЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА: Гульдора Салахиддиновна Мустаева, Кандидат филологических наук, и. о. доцента кафедры иностранных языков Ташкентского государственного университета путей сообщения //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2021. – №. 2-Махсус сон. – С. 332-336.
19. Mustaeva G., Kurbanova M., Mamajanova G. THE PLACE AND ROLE OF USING PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN LEARNING ENGLISH //Uzbek Scholar Journal. – 2022. – Т. 9. – С. 191-193.
20. Mustaeva G., Kurbanova M., Mamajanova G. Uzbek Scholar Journal, 2022 //The place and role of using pedagogical technologies in learning english.